

ЗАБОНИ ТАМАДДУНОФАРИ ТОҶИК

“Забони тоҷикӣ дар тули таърихи чандинҳазорсолаи хеш бо вучуди он ҳама бархурд ва руёруйӣ бо чандин забонҳои тавоноии дунё чехраи аслии худро нигоҳ доштааст, ки ин далели тавоноии бунёдии ин шоҳии забони ориёӣ аз даврони бостон то имрӯз мебошад”.

Эмомалӣ Раҳмон

Арзишмандтарин муқаддасот барои миллат дар баробари истиқлол ва соҳибхитӣ, забон ба ҳисоб меравад, ки сарчашмаи ҳастии миллат аст. Забон дар ҳама давраи замон ягонаи нишонаи инъикосгари миллати халқиятҳои алоҳида мебошад. Маҳз забон дар тули таърихи қафолати мавҷудияти миллатро дар навбати аввал таъмин намудааст. Забони тоҷикӣ, ки яке аз забонҳои куҳантарин дар минтақа маҳсуб меёбад, дар тамоми марҳилаҳои сарнавиштсози таърихӣ нақши сипарро иҷро намудааст. Ин забони тамаддунофар тавассути фарзандони фарзонаи миллат, ки бо хираду ҷаҳонбинии хеш беҳамто буданд ҳифз шуда, то имрӯз моро ҳамчунин миллати фарҳангофару тамаддунсолор муаррифӣ менамояд.

Дар маҷмӯъ забон яке аз воситаҳои муҳимтарини инъикоси таърихи миллат буда, чун оинаи роҳи пурпечуби сипарикардаи ниёгони моро нишон медиҳад. Аз таърихи давлатдорӣ ниёгони тоҷикон бармеояд, ки аксар сарварони сиёсӣ талош ба харҷ медоданд, ки ҷиҳати таҳкими пояҳои давлатдорӣ ва ваҳдати ягонагӣ аз унсурҳои забонӣ истифода намоянд. Вақте ба таърихи ташаккул ва рушди забони тоҷикӣ назар меафканем маълум мегардад, ки ниёгони мо ҷиҳати рушду раванг ва мақоми устуворро касб кардани забони модарӣ чи талошҳои накардаанд. Аввалин шуда ниёгони тоҷикон дар аҳди ҳукумати Ҳахоманишиҳо бо сарвари Куруши Кабир (550-529 т.м.) ва баъдан дар замони ҳукумати Кушонӣ бо сарвари Канишкаи Кабир забони қадимаи форсӣ-тоҷикиро ба сифати забони расмӣ коргузори қабул намуданд. Унсурҳои марказии тамаддуни ориёӣ дар замони сулолаҳои ҳукумрони Осиёи Марказӣ, Хуросон ва Эрон забон ташкил медод, ки он решаи забони имрӯзаи тоҷикӣ ба ҳисоб мерафт. Аз аҳди ҳукумати Ҳахоманишиҳо катибаҳои то имрӯз боқӣ мондаанд, ки инъикосгари арҷгузори ба забони модарии худ буд. Ба ин мисол шуда метавонад катибаҳои “Бесутун”, “Куруши Кабир” ва “Эълумияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир”, ки ба забони қадими форсӣ-тоҷикӣ ҳақоқӣ шудаанд.

Новобаста аз он, ки сарзаминҳои ориёинишин аз ҷониби юнону мақдуноҳо забт шуду тамаддуни элини дар минтақа ташаккул ёфт, вале забони форсӣ-тоҷикии қадим мавқеи худро аз даст наод. Бо талоши сулолаҳои ба қудрати сиёсӣ соҳиб шуда, махсусан Кушонӣ забони бохтарӣ, ки яке аз шоҳҳои забонҳои шарқӣ-ориёӣ буду забони имрӯзаи тоҷикӣ аксаран дар заминаи он ба вучуд омадааст аз нав эҳё шуд. Кушонӣ ин забони маъмули шарқӣ-ориёиро ба сифати забони расмӣ-

коргузорӣ қабул намуда, мавқеи забони юнониро маҳдуд намуданд. Имрӯз ду ёдгории аҳди Кушониён, ки аз эҳёи забони ниёғони тоҷикон – забони бохтарӣ хабар медиҳад, ин Сурхкутал ва Работаки Афғонистон мебошад.

Тавассути сиёсати фарҳангпарваронаи сулолаҳои маҳаллии ориёитабор минбаъд забони форсӣ-тоҷикии миёна мавқеи назаррасро соҳиб гардид. Дар аҳди ҳукумати Ашкониён ва Сосониён аз шарқи Чин то Осиёи Хурд ва аз Қафқоз то соҳили Уқёнуси Ҳинд забони форсии миёна чун забони расмӣ ва илму фарҳанг ба шумор мерафт. Забони форсии миёна дар муносибатҳои тиҷоратӣ дар заминаи шоҳроҳи Бузурги Абрешим ва дар муносибатҳои дипломатӣ нақши аввалиндараҷаро касб карда буд, ки аз ҳашомати сиёсати фарҳангпарваронаи шоҳаншоҳони Сосониён хабар медиҳад. Ёдгориҳои нодири хатӣ аз ҷумла “Дарахти асурик”, “Ёдгории Заррирон”, “Худойнома” ва амсоли инҳо аз ҷойгоҳи устувори забони форсии миёна хабар медиҳад.

Пас аз таназзули ҳукумати сулолаҳои маҳаллӣ ва забт кардани минтақа аз ҷониби арабҳо муддате забони арабӣ маъмул буд, вале заминаи устувори забони тоҷикӣ, ки забони илму адаб ва тиҷорат буд, боис гардид, ки аз нав эҳё шавад. Мувофиқи маълумоти муаррихи асримиёнагӣ Абубакри Наршаҳӣ амирони арабтабори Хуросон маҷбур шуданд, ки баъзе аз сураҳои китоби муқаддаси дини Ислому “Қуръон”-ро дар солҳои 740-742 ба забони тоҷикӣ тарҷума намоянд. Ҳарчанд муддате забони арабӣ дар доираҳои илмӣ ва адабӣ маъмул буд, вале дар аҳди сулолаи Сафориён, махсусан солҳои ҳукумронии Яъқуб ибни Лайс забони тоҷикӣ аз нав эҳё шуда, ба сифати забони расмӣ-коргузорӣ қабул гардид. Ҳамон Яъқуби ибни Лайс буд, ки чунин гуфта буд: “Чизе, ки ман андар наёбам, чаро бояд гуфтан?”.

Бояд қайд кард, ки дар ру ба рӯи фарҳангу забони арабӣ аксар забонҳои қисми шимолии Африқо ва Шарқи Наздик аз байн рафтанд. Имрӯз бошад, бинобар аз даст додани рукни муҳимми миллат, яъне забони модарӣ ин халқҳо дар Миср, Либия, Ироқ ва Сурия араб номида мешаванд. Танҳо забони тоҷикӣ дар муқобили чунин як раванди бисёр таъсирпазир ҳастии худро аз даст надод, ки ин аз амалӣ гардидани рисолати бузурги соҳибони он хабар медиҳад.

Ҳаракати шуубия, ки дар сарғаҳи он мутаффакирони барҷастаи тоҷик бо ашъору эҷодиёти худ қарор доштанд, бо мақсади ҳифзи фарҳанги миллӣ ва забони миллат ба амал омад. Минбаъд яке аз марҳалаҳои “тиллои”-и рушди забони тоҷикӣ ва устувор гардидани ҷойгоҳи он ба аҳди ҳукумронии нахустин давлати миллии тоҷикон Сомониён рост меояд. Амирони сомонӣ дар баробари арҷ гузоштан ба аркони исломӣ ҳамчунин ба унсурҳои фарҳанги миллӣ ва эҳёи онҳо диққат медиҳанд. Ҳамин буд, ки бузургтарин пешвоёни забон ва адабиёти тоҷик Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ ва барҷастатарин олимони асрҳои миёна чун Абурайҳони Берунӣ, Ибни

Сино, Носири Хусрав ва пайравону шогирдони онҳо маъруфтарин осори илмии он давраро ба забони модарии хеш навиштаанд.

Пас аз таназзули ҳукумати Сомониён дар сарзаминҳои Мовароуннаҳру Хуросон ҳарчанд сулолаҳои тоҷиктабор аз истиқлоли сиёсӣ муддате маҳрум гардиданд, вале истиқлоли фарҳангии онҳо пойбарҷо буд. Маҳз фаёолияти барҷастаи олимони ва шуарои тоҷик дар асрҳои минбаъда боис шуд, ки забони тоҷикӣ чун забони расмӣ ва илму адаб аз ҷониби сулолаҳои турктабор қабул гардад. Дар ру ба рӯи ҳашомати забони тоҷикӣ ва мавқеи устувори он, ки забони фарҳангу тамаддуни минтақа ба ҳисоб мерафт, халқҳои саҳронишини воридшуда ба минтақа фарқ шуда, маҷбур буданд, ки ин забонро ба сифати забони расмӣ эътироф намоянд. Дар аҳди ҳукумати Ғазнавиёну Салҷуқӣ забони тоҷикӣ дар натиҷаи талоши абармадони илму ирфон ба монанди Абулфазли Байҳақӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Умари Хаём ва даҳҳо тан аз дигар мутафаккирон ба сифати забони давлатӣ қабул шуда буд.

Бояд таъкид намуд, ки муддати асрҳои воқасини начандон мусоид ва гоҳе ниҳоят фоҷиабар соҳибони ин забон яке аз ғанитарин адабиёт, шеър ва тӯлонитарин ҳамосаи миллии ҷаҳонро офариданд. Аз лиҳози миқдор, рангорангии мавзӯӣ, вусъати андеша, матлаби ҳақимона ва ғайра низ он дар дунё камназир аст.

Ҳарчанд сиёсати баъзе аз ҳокимони асрҳои охир боиси тақсими қаламрави паҳновари интишори забони тоҷикӣ шуданду миёни ҳамзабонон бо сабабҳои мухталиф ҷудой андохтанд ва ё мамониату маҳдудиятҳои дар роҳи такомули забон эҷод намуданд, вале онро нобуд ва ё дигаргун сохта натавонианд.

Дар ибтидои асри XX пас аз ҳазор соли ба сифати забони давлатӣ амал кардани забони тоҷикӣ аз боиси таъсири идеологияи зиддитоҷикӣ, махсусан пантуркизм муддате забони тоҷикӣ мақоми худро аз даст дод. Дар замони ҳукумати шӯравӣ низ мавқеи забони тоҷикӣ то ҷое коста гардид, вале талошу эҷодиёти зиёиёни арҷгузор ба фарҳангу забони миллат боис шуд, ки соли 1989 забони тоҷикӣ ба сифати забони расмӣ қабул гардад.

Истиқлоли давлатӣ ба миллати қуанбунёду тамаддунофари тоҷик имкон дод, ки дар заминаи соҳибхиттирии милли ба арзишҳои миллию фарҳангӣ арҷ гузорад. Имрӯз дар заминаи сиёсати хирадмандона ва фарҳангпарварони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забони тоҷикӣ чун яке аз аркони муҳими давлатдорӣ дар роҳи рушуд такомул қарор дорад. Пешвои миллат забонро чун кафили ҳастии миллат доништа, дар самти устувор намудани мақоми ин арзиши олии миллат як қатор ташаббусҳои саривақтӣ ва муҳимро дар амал татбиқ намуданд.

Имрӯз миллати қуанбунёди тоҷикро зарур аст, ки чун ниёгони хеш дар доираи сиёсати фарҳангпарваронаи Пешвои миллат ба ин муқаддасоти миллат бо тамоми ҳастии хеш арҷ гузошта, онро ҳифз

намояд. Ҳифзи забон кафолати мондагории миллат аст. Зарур аст, ки забони тоҷикиро чун восиати аз худ кардани забонҳои хориҷӣ истифода намуд. Вақте мо забони хешро ба сатҳи лозима намедонем ҳеҷ гоҳ дар роҳи омӯзиши забони дигар муваффақ намешавем. Қишри зиёии ҷомеаро низ зарур аст, ки тавассути осори хуш ва таълифи он бо забони ноби тоҷикӣ дар устувор гардидани забони миллат саҳмгузор бошанд.

**Шарипов Ҷамолiddин – н.и.т.,
дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷики ДМТ**